

Geschiedenis der geneeskunde.

(Mededeeling uit de afdeeling Tropische Hygiëne van het Koloniaal Instituut).

HUISRAT EN PESTBESTRIJDING IN DE 17de EEUW,

DOOR

Prof. Dr. J. J. VAN LOGHEM, te Amsterdam.

Men neemt aan, dat de pest, die in Europa tot aan het einde der 17de en het begin der 18de eeuw heeft geheerscht, in wezen heeft overeengestemd met de pest, die sinds 1894 opnieuw over de wereld zich verspreidt. En het staat vast, dat de voornaamste klinische vorm van de historische pest door klierzwellingen op de typische plaatsen gekenmerkt was. De vraag kan dus worden gesteld, of de historische builenpest ook epidemiologisch met de hedendaagsche builenpest overeenkomt, m. a. w., of zij, evenals deze, van rattepest afhankelijk is geweest.

Onze voorouders hebben een afhankelijkverband met rattepest niet opgemerkt; rechtstreeksche aanwijzingen ontbraken dus. Men kan echter ook trachten indirekt tot een antwoord op de vraag te komen. Gelukt het typische epidemiologische eigenschappen van de hedendaagsche builenpest — die naar wij nu weten, verklaard moeten worden uit de rol die ratten en rattevlooiën spelen — bij de historische pest terug te vinden, dan leidt dit tot een bevestigend antwoord.

Zulke niet rechtstreeksche aanwijzingen heeft men in den invloed van het jaargetijde op de historische pest, in haar wijze van voortschrijden en voet vatten, en in de groote beteekenis, die, blijkens hun voorschriften, onze voorouders toekenden aan het besmette huis. In het proefschrift van J. G. DIJKSTRA 1) vindt men zulke aanwijzingen omtrent de historische pest in Nederland bijeengebracht, vermeerderd met het resultaat van eigen onderzoekingen in het bijzonder over de pest in de Amsterdamsche Jordaan, waar blijkens gegevens uit de doodboeken van het Karthuizerkerkhof in het jaar 1617, de pest verscheidene weken tot enkele straten beperkt bleef, alvorens zich door de geheele wijk te verspreiden: een vondst, die met de rat-vloo-mensch-hypothese het eenvoudigst verklaard wordt.

Tot de niet-rechtstreeksche aanwijzingen zijn ook de gegevens te rekenen omtrent het samenleven van mensch en huisrat in

1) Een epidemiologische beschouwing van de Nederlandsche pestepidemieën der XVIIde eeuw, Proefschrift, Amsterdam 1921.

vroegere tijden. *Mus rattus*, wier vertegenwoordigers in tropen en subtropen de bron van besmetting vormen, was ten tijde der historische Europeesche pest de gewone rat in Europa. Eerst in het einde van de 18de en het begin van de 19de eeuw werd zij verdrongen door de rioolrat (*Mus norvegicus*), het eerst uit de groote steden; een verdringingsproces, dat thans in de subtropen in vollen gang is, en waarvan wij op Java het eerste begin hebben vastgesteld.

Het is uit den aard der zaak moeilijk uit te maken of in Europa vroeger de huisrat met den Europeaan op even korten afstand samenleefde, als op Java de huisrat samenleeft met den Javaan. Toch, als men zich verdiept in de letterkunde en de beschrijving der levensomstandigheden dier dagen, raakt men van twee dingen wel zeer overtuigd: 1. dat iedereen *Mus rattus*, de huisrat, zeer goed kende en er in het dagelijksch leven rekening mee hield als met iets zeer gewoons; 2. dat *Mus rattus* in de Nederlandsche steden der 17de eeuw, met haar woningen, vol voorraden, voorzien van met stroo gevulde bedsteden, met varkensstallen op de erven en vervuiling van de straten een voortreffelijke gelegenheid tot nesteling moet hebben gevonden, allicht niet minder, en op niet grooter afstand van de menschelijke legerstede, dan bijv. op Java 1).

Een kleine bijdrage tot de kennis van de huisrat in de 17de eeuw (in Frankrijk) kan ik thans hieraan toevoegen. Met eenige andere geschriften over de historische pest in Frankrijk verwierf ik onlangs een boekje getiteld:

PIECES DIVERSES DE DIFFERENS AUTEURS CONCERNANT *Les Remedes & les Précautions Publiques et particulières qu'on peut prendre contre la Peste; & la conduite Chrétienne que l'on doit garder dans les tems de Contagion*. Het bevat:

I. *Traité de la Peste de Mre, FRANÇOIS RANCHIN*, chancelier et Juge de la Faculté de Medecine en l'Université de Montpellier.

II. *Histoire de la Peste qui affligea Montpellier en 1629 & 1630. Avec les Ordres qu'on y apporta: & la desinfection particuliere de la Ville; par le même.*

III. *L'Ordre public de la Ville de Lyon; par M. CHEVALIER.*

IV. *Remede contre la Peste, de feu M. LE CURÉ DE COLOGNE.*

Het zijn herdrukken van stukken uit de 17de eeuw, 2), in 1721, tijdens de pest te Marseille uitgegeven.

Het grootste gedeelte van het boekje vormt het *Traité nouveau politique et médical de la Peste* van RANCHIN; dit bestaat uit drie deelen, te zamen 97 korte hoofdstukjes omvattend. In het eerste deel („*Sur la presentation des Villes qui sont menacées de la Peste*”) vindt men allerlei voorbereidende maatregelen — optimum est uti providentiâ — als aanstellen van „officiers

1) J. J. VAN LOGHEM, Punten van vergelijking tusschen de Europeesche pest in de 17de eeuw en de hedendaagsche builenpest der tropen, *Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde*, II, 1918, bldz. 1939.

2) G. STICKER vermeldt in zijn monographie „*Die Pest*” (1908—1910) de volgende geschriften van RANCHIN: *Tractus duo posthumi*, Lugduni 1645 en *L'histoire de la peste qui affligea Montpellier ès années 1629 et 1630*, Opuscules, Lion 1630.

de la santé", toepassen van quarantaine, uitgaven van gezondheidsbulletins, toezicht op visch-, vleesch-, wild-, groente- en vruchtenhandel, enz. omschreven. In het tweede deel („des Villes empestées") zijn nauwkeurig de plichten van magistraten, consuls, geestelijken, geneesheeren, chirurgijns, apothekers, lijkbezorgers (corbeaux) e. a. aangegeven; de volgende titels van eenige der 39 hoofdstukjes mogen toelichten wat al vraagstukken aan de pestbestrijding verbonden waren.

CHAP. III. *Du jugemens des Medecins, & Chirurgiens, sur la publication de la Peste; & comment ils doivent proceder en verifiant les corps, pour resoudre s'ils sont mort de Peste.*

CHAP. VII. *De la sortie des Habitans.*

CHAP. VIII. *De la retenuë des Artisans necessaires pour le service de ceux qui demeurent dans les Villes empestées.*

CHAP. XII. *Des provisions necessaires pour la nourriture des sains & des malades.*

CHAP. XXII. *Sçavoir si les personnes seculieres peuvent oüir en Confession les malades de Peste & les absoudre au defaut des Prêtres?*

CHAP. XXXII. *Des Corbeaux. A sçavoir si les Magistrats peuvent forcer certains hommes a cet office, en temps de Peste.*

CHAP. XXXVII. *Des Ais, Bois & cloux, pour faire des Huttes.*

In het derde deel (De la desinfection des Villes, Maisons, personnes, meubles, bêtes & Marchandises) is de techniek der ontsmetting aan de orde.

Van het hierbovenomschreven gezichtspunt uit is m. i. het belangwekkende van dit Traité, dat er herhaalde malen sprake is van *ratten* 1).

1. Bldz. 47. Chap. III van het tweede deel behandelt o. m. de algemeene voortekenen van de pest. „Hippocrate, et les autres Medecins, donne des signes generaux d'une constitution „pestilente....." Tels signes sont, l'abondance extraordinaire des „petits animaux, qui s'engendrent de pourriture, comme sont „puces, mouches, grenouilles, crapaux, vers, rats; & semblables....." Voor ons doel heeft deze plaats geen waarde; het is de opsomming die men in alle geschriften van die dagen terugvindt (vgl. ABEL 2).

2. Bldz. 71. Chap. VI van het tweede deel, dat een „reglement politique geeft, „pour être publié dans les villes empestées", brengt het volgende voorschrift: „Tous les habitans demeureront „obligés en leur particulier, de tenir leurs ruës, & leurs maisons „nettes, & ne sera permis à aucun serviteur, ou servante, de jette „des chiens, chats & rats morts & autres ordures aux encog- „nûres des ruës, à peine de l'amande, & du fouët, si besoin est.

Dit voorschrift komt duidelijk uit kennis der werkelijkheid voort, en het kan ons treffen, dat de „rats morts" als behoorende tot het gewone huisvuil worden aangeduid.

3. Bldz. 93. Chap. XI van het tweede deel spreekt over „la bourse publique et (les) moyens pour avoir de l'argent en temps de

1) De cursiveering in de volgende aanhalingen is van mij.

v. L.

2) Zeitschrift für Hygiene und Infektionskrankheiten, Band 36, 1901.

Peste”; de schrijver raadt aan in pesttijd van overheidswege het graan op de graanzolders te onteigenen (de winst uit den verkoop moet dienen om de extra-uitgaven te dekken). De eigenaars hebben hiertegen geen bezwaar: „Les Propriétaires restent satisfaits de cette vente faite à un prix raisonnable, parcequ’ à longue, la Peste continuant, leur bled se gâteroit dans les maisons, & les rats le dissiperoient”. Uit deze plaats blijkt duidelijk, dat de rattenplaag in die dagen zwaar woog.

4. Bldz. 220. Chap. XVI van het derde deel behandelt: *A sçavoir si l’on se doit servir des remedes veneneux en la desinfection des maisons?* Moet men vergiftige middelen gebruiken „par exemple de l’arsenic, de l’orpiment, de l’antimoine, & semblables”? Velen meenen van niet, „d’autant (disent ils) que les vapeurs veneneuses qui sortent de ces drogues là, sont comme mortelles à ceux qui les reçoivent, si bien que les serviteurs des desinfecteurs courroient fortune de leur vie en les employant: & pour faire voir le danger, c’est que tous les rats qui se trouvent dans les maisons que l’on parfume avec des mixtions de ces drogues veneneuses meurent, s’ils ne s’enfuient dans les maisons voisines”.

Uit deze plaats blijkt, dat het vinden van doode ratten na ontsmetting en schoonmaak der pesthuizen niet ongewoon was; dit is des te meer van belang, omdat de in het boekje aanbevolen werkwijzen wel niet zoo heel veel ratten zullen hebben gedood. De doode ratten, van welke hier sprake is, kunnen dus zeer wel pestratten zijn geweest.

5. Bldz. 237. Chap. XXVI van het derde deel geeft een opsomming „de toutes les choses qui peuvent recevoir & conserver l’infection”. „Nous dirons donc, que tout ce qui peut recevoir, & conserver l’infection en temps de Peste, soit au dedans des maisons, soit au dehors, sont, l’air general, & celui qui est dans les maisons, les hommes & femmes, les animaux, comme sont chevaux; mulets, ânes, chiens, chats, rats, &c. La laine, & les draps, les couverts, les lits, les matelas”..... enz.. De ratten worden hier dus tot de gewone levende inventaris van het huis gerekend.

6. Bldz. 247. Chap. XXX, getiteld „*Comment il faut desinfecter les maisons par le moyen des parfums,*” vermeldt, dat de ontsmetters den eenen dag scherpe en stinkende dampen zullen maken; den volgenden dag „ils ouvriront tous les membres (vertrekken), & cette vapeur qui aura éteint l’infection, & chassé les rats par sa violence, étant dissipée, l’on pourra se servir de quelque parfum doux.....” Al zou een opmerking te dezer plaatse over het vinden van doode ratten zeer welkom zijn geweest, toch blijkt ook hier opnieuw hoe bij de ontsmetting van huizen met de aanwezigheid van ratten voortdurend rekening werd gehouden.

7. Bldz. 249. Chap. XXXI. „*A sçavoir si les maisons qui n’ont pas été infectées ont besoin de desinfection*”. „C’est une question curieuse”, zegt de schrijver, die de veiligheid van de bewoners betreft, die tijdig uit hun huizen getrokken, en die hun huizen zonder bewaker hebben achtergelaten, na ze goed te hebben gesloten. De schrijver zelf is blijkbaar van meening dat de pestdampen (les vapeurs infectes) in een gesloten huis niet kunnen

binnendringen; de ontsmetters zijn echter van een andere meening: „Les Maîtres désinfecteurs, qui veulent mettre le nez par tout, disent que telles maisons ont besoin d'être parfumées". Verscheidene geneeskundigen zijn het daarmee eens. „Ils disent que les vapeurs infectes étants penetrantes, se peuvent glisser dans les maisons par le moyen de l'air, & des vents, & s'attacher à quelques meubles. Après ils representent que les *rats*, & les chats qui vont de maison en maison peuvent porter l'infection & la communiquer aux lieux où ils se reposent, comme sont les *lits*, les chaires; & autres choses".

Ook uit deze plaats blijkt, dunkt mij, hoe gewend men was aan de aanwezigheid van de huisrat.

Met voorbijgaan van een paar plaatsen, waar den ontsmetters wordt voorgeschreven eerst alle muizengaten te stoppen, voordat zij tot het uitrooken overgaan, veroorloof ik mij ten slotte nog één aanhaling uit Chap. XLIII van het derde deel, bldz. 265, waar niet van ratten wordt gesproken, maar wel van *hooi*, *stroo* en *stroomatten langs de muren*. „Quand il se trouve dans les maisons infectes une grande quantité de foin, ou de paille, il ne se faut pas amuser à vouloir désinfecter tout....." Et quant à la natte, qui est faite de paille & clouée aux murailles des maisons, particulièrement aux pais froids, il est difficile de la désinfecter, particulièrement quand il y a eu des malades & des morts, parcequ' elle reçoit fort l'infection, & qu'il peut avoir *entre la natte & la muraille des ordures infectes*.

Wat hier beschreven wordt, gelijkt zóó zeer op de Javaansche behangsels, waarachter men zoo vaak sporen van rattennesteling vindt, dat ik in dit verband de aanhaling niet achterwege kon laten.

Het bovenstaande moge de opvatting versterken, dat de huisrat tijdens de historische Europeesche pest een geregelde medebewoner der menschelijke behuizing is geweest; die op haar beurt, steun geeft aan de stelling dat de historische builenpest zich epidemiologisch niet van de hedendaagsche builenpest heeft onderscheiden.

December 1921.
